

АБАЙТАНУ
ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР
XI том

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3(5Қаз)
А 13

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
филология және әлем тілдері факультетінің Ғылыми кеңесі және
Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған
(№ 2 хаттама 29 желтоқсан 2016 жыл)
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институтында дайындалған*

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ж. Дәдебаев (төраға), Ө. Әбдиманұлы, З. Бисенғали, Т. Есембеков,
Б. Жақып, А. Жақсылықов, Қ. Мәдібаева, Ж. Молдабеков, З. Сейітжанов,
Ө. Тарақ, А. Темірболат, Ж. Тілепов, Р. Тұрысбек,
П. Бисенбаев (хатшылар тобының жетекшісі)

Пікір жазған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ө. Әбдиманұлы**

Жалпы редакциясын басқарған

филология ғылымдарының докторы, профессор **Ж. Дәдебаев**

Баспаға дайындағандар:

Б. Баязитов, Г. Ысқақова

А 13 Абайтану. Тандамалы еңбектер. XI том. Ойлар мен толғаныстар / құраст., түсінік. жазғ.: Д. Қарағойшыева, Л. Мұсалы; жалпы ред. басқ. Ж. Дәдебаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 298 б.

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортақ)

ISBN 978-601-04-2257-5 (11-том)

«Абайтану. Тандамалы еңбектер» көп томдық басылымының он бірінші томында Абайдың өмірі мен шығармашылығы туралы ХХ ғасырда жазылған бір топ еңбектер берілді. Әр жылдарда жазылған және абайтану саласындағы іргелі мәселелерді пайымдауға арналған ойлар мен толғаныстардың абайтану ғылымының тарихында лайықты орны бар.

Томға енген еңбектер білім алушы жастарға, жас мамандарға, сондай-ақ зерттеушілерге, ақыл-ой қазынасын байыту жолындағы көпшілікке арналған.

Еңбек 3979/ГФ4 – «Абай Құнанбаевтың шығармашылық мұрасын пәнаралық зерттеу» бағдарламасы аясында дайындалып, жарық көріп отыр.

**ӘОЖ 821.512.122.0
КБЖ 83.3(5Қаз)**

ISBN 978-601-04-1617-8 (ортақ)
ISBN 978-601-04-2257-5 (11-том)

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ жанындағы
Абай ғылыми-зерттеу институты, 2017

АБАЙДЫҢ РЕАЛИЗМІ

Абайдың өзінің 20 жылдай жазған ақындық өмірінде өлеңінің көбін қазақтың әлеумет құрылысы жайында жазады. Абайдың өлеңдерінде, мақалаларында әлеуметке тимейтін сөзді аз табасың:

Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін,
Жоқ-барды, ертегіні термек үшін,
Көкірегі сезімді, көңді ойлыға
Жаздым үлгі жастарға бермек үшін.

Абайдың осынысы – бір рас сөзі. Шынында да, Абайдың сөзі, өлеңі ылғиына өсиет, ақыл, сын болып келеді. Ең аяғы Абай өзінше палсапаға түсіп, жалпы мәселелерді көтергенде де сөзінің аяғын қазақпен бітіреді. Бұл әлдеқалай нәрсе емес. Осының өзінде Абайдың таптық беті, артық, кемдігі бірдей көрінеді. Жұрт ақыны болып, халық қамын қайғырғаны, өзі көрген әлеуметінің кем-кетігін жамауға тырысқаны, жаманды түземек болғаны, кейінгі жасқа үлгі берем дегені, бар ақындығы осыған жұмсағаны – бұл, әрине, Абайдың жақсылығы. Абайдың өзінен бұрынғы қазақтың феодал ақындарынан анағұрлым артықтығы. Абайдан бұрынғы қазақ ақындарының көпшілігі:

Ақындары ақытсыз надан болып,
Көр-жерді өлең қыпты жоқтан қармап.
Қобыз бен домбыра алып, топта сарнап,
Мақтау өлең айтыпты әркімге арнап.
Әр елден өлеңменен қайыр тілеп,
Кетірген сөз қадірін жұртты шарлап.
Мал үшін тілін безіп, жанын жалдап,
Мал сұрап біреуді алдап, біреуді арбап.
Жат елде қайыршылық қылып жүріп,
Өз елін «бай» деп мақтап күдай қарғап.
Қайда бай мақтаншаққа барған таңдап,
Жиса да бай болмапты қанша жалдап.

Абайды мұндай ақындармен ешбір салыстыруға болмайды.

Абай бұлардан білімімен де, ақындығымен де озды.

Ескі бише отырман бос мақалдап,
Ескі ақынша мал үшін тұрман зарлап.
Мақсатым тіл ұстартып, өнер шаппақ,
Наданның көзін қойып, көңілін ашпақ.
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер
Думан, сауық ойда жоқ, әуел баста-ақ.

Абайдың бұл сөзі – жаңа сөз. Өз тұсында қазақ жұртшылығын ілгері бастаған сөз.

Қазақ тұрмысын суреттегенде, Абай надан ақынды ғана көрген жоқ. Абай көзіне надан «баспақ» бай да түсті. Ел жегіш, жемқұмар би, болыс, надан берекесіз ел, арам молда, пысық, қу жігіт, жалқау кедей, мектептегі оқалы киімге сусаған шәкірт – Абай бұларды да көрді. Жексұрын мінездерін тапты. Абай өз тұсындағы қазақ байының образын бергенде, байдың надандығын, «баспақтығын», бейілінің кедейлігін көрсетеді. Абайдың:

Байы баспақ,
Биі саспақ,
Әулекі аспақ сыпыра қу,
Партия жиып, пара алған,
Бейілі кедей байсындар, –

дегені, жә болмаса қара сөзіндегі қазақ байын: «Көңілдері көкте, көздері аспанда, адалдық, адамдық, ақыл, ғылым, еш нәрсе малдан қымбат емес. Мал болса, құдай тағаланы да паралап алса болады дейді. Оның (қазақ байының. – F.) діні, құдайы, халқы, жұрты, білімі, ары, ұяты жақыны – бәрі мал», – деп сипаттағаны Абайдың реалист ақын екендігін дәлелдейді. Абайдың осы аз сөздерінде қазақ байының бірсыпыра таптық сипаттары, мінездері айтылады. Кәпиталдаса бастаған қазақ феодалдарының малы көп болса да, биі кедейленіп, маңайын жалмап отыратыны өтірік пе? Қазақ байының ар, ұятын, құдайын, ағайын-жұртын – бәрін де малға сататыны өтірік пе? Байға малдан қымбат ештеңе жоқ қой. Қазақ байының қазақ халқын малға сатпаған күні бар ма? Алғаш орыс патшасы қазақ даласын отарлап, қазақ халқының басына қамшы ойнатып, қара тұман орнатқанда, халқын сапып, орыс патшасына шен, шекпенге, ақшаға жүгірген қазақтың

байы-ханы, сұлтаны, биі емес пе? Орыс патшасының қорлық-зомбылығына шыдамай, елдігімізді көрсетейік, топ жинап, наразылығымызды білдірейік деп патшаға қарсы көтерілген қазақ көтерілістерінде де қазақты жығып, ұстап беріп, елін талан-таражға, ерін айдауға түсірген де тағы қазақтың осы байы емес пе? Тіпті, арғы заманды қояйық, бергі өзіміз көзімізбен көрген заманда да қазақ байының мал үшін арын да, халқын да, ағайын-жұртын да түгел сататыны анықталмады ма? 1916 жылғы қазақ халқының сыпыра көтерілген көтерілістерінде, орыс патшасына қазақты жығып берген тағы қазақтың байы емес пе? Бергі төңкеріс тұсында да қазақ байы малынан артық ештеңесі жоқ екенін көрсетпеді ме? Қалшақ, Анненкоп, Дутоп сықылды патшашылдармен ұятын, ұлтын сатып бірікпеді ме? Абайдың қазақ байы «малға құдайын, дінін, халқын, білімін, ағайын-жұртын, ар-ұятын – бәрін де сатады», – дегені қазақ байының таптық сипаты еді. Осыны Абайдың көре білгені, айта білгені – Абайдың реалистігін, үлкен ақын екендігін дәлелдейді.

Абай тұсында қазақтың ел бастаған «жақсылары» – биі, болыс, старшындар болды. Осылардың да таптық сипаттары, мінездерін байшыл ақындардың ішінде Абайдай айтқаны жоқ. Абайдың ел берекесі кетті, ел қамын ойлар жан жоқ, ел партия – сұрқиялыққа молықты дегендері де осы ел «жақсыларына» айтылған сөздер болатын. Абай жазады:

Мәз болады болысың,
Арқаға ұлық қаққанға.
Шелтірейтіп орысың,
Шенді шекпен жапқанға.
Оқалы тон бола ма
Ар, ұятын сатқанға?
Қолына алып,
Бәле салып,
Аңдығаны өз елі.
Шапты малың,
Берді барың
Боларыңда жұртына.
Елде сияз,
Ойда ояз
Оңбай-ақ тұр әр түрі.
Орыс сияз қылдырса,

Боғыс елін қармайды.
Қу старшын, аш билер,
Өз жүрегін жалғайды.
Бас қосылса арысқа,
Кім шабады намысқа.
Жатқа қарар беті жоқ,
Жалынбай тұрар көті жоқ.

Абайдың осы аз сөздерінде көп мағына бар емес пе? Абай осы сөздерімен қазақтың биі, боғыс, старшындарының таптық образдарын түгел көрсетпей ме? Ар, ұятын сатып, малын шашып, шен, шекпенге сатылмаған қазақта боғыс бар ма еді? Ел жұмысында жүргендерде, елге пәле салып, елді жалмап жеген жебір боғыс, қу старшын, «аш» билер емес пе еді?

Орыс патшасының қол астында қазақ халқы 150 жылдай бодан болды. Мал, жанында ерік болмады. Елдіктен шықты, жерден айырылды. Қазақ даласын қараңғылық қаптаған осы тар заманда елдің шырқын бұзып, берекесін алған, елді сыртқы жаумен бірге қан қақсатқан, талан-таражға түсіріп, қуғын-сүргінге салған тағы осы «жебір боғыс, қу старшын, аш билер» емес пе еді? Абай сынды реалист акын бұларды да көре білді. Жауыздық сипаттарын ашып айта білді. Абайдан бұрынғы қазақ ақындары патшаға барып, қазақты сатып, шен, шекпен алған қазақтың ханын, сұлтанын, би, боғысын мақтаушы еді. Өзгеге үлгі, арман қылушы еді. Өзін сатып, өнерін сатып, орыстан шен, шекпен алғандар мен надан ақындар мақтанушы еді. Абай мұндай ақынның да ар, ұятын халқын сатып шен, шекпен алған би, боғыстың да жексұрын екендігін өзгеден бұрын көрді. Солардың жексұрын, жеркеніш, жаман мінездерін жұртқа әшкере-реледі. Абайдың ишан, молдаларға берген образдары да ұмытылмайтын, тауып айтқан образдар. Абай жазады:

«Бұ заманның молдалары хәкім атына дұшпан болады. Бұлары – білімсіздік. Тіпті, бұзық пиғыл. Молдаларының шәкірттерінің көбі жұртқа пайдасы тимек түгіл, түрлі-түрлі зарарлары көп болады. «Ай, үй»-мен, мақтанменен қауымды адастырып бітіреді. Бұлардың көбі – әншейін бұзық түгіл, бұзықтардың бұзығы. Молдалар тұра тұрсын, «Әсіресе бұл заманның ишандарынан сақ болыңдар... Бұлардан залалдан басқа еш нәрсе шықпайды. Өздері ғалымбыз десе де, шариғатты таза білмейді.

Көбі надан болады...» «Бұлар – адам аздырушылар, адам түгіл дінге де залалды. Бұлардың сүйгені – надандар, сөйлегені – жалған, дәлелдері – таспиғы мен сәлделері, онан басқа жоқ» (Абай жинағы, 305-306-беттерде).

Абай осы пікірін өлеңдерінде де айтады:

Кейбірі пірге қол берген,
Іші залым, сырты абыз.
Кейбірі қажыға барып жүр,
Болмаса да қаж парыз.
Мұсылмандық ол ойлап,
Өтеген қашан ол қарыз?
Кітапты молда теріс оқыр,
Қарағайдай болып сәлдесі.
Мал құмар, көңіл бек соқыр,
Бүркіттен кем бе жем жесі?

Тағы бір өлеңінде:

Шалма ораған сопының
Іші арам, –

дейді.

Осы Абай айтқан молда, ишандардың надандығы ғылымға дұшпан екендігі, надан елді азғырушы, сөзі де, сопылығы да – бәрі жалған, өтірік екендігі, қолдарындағы таспиғы, бастарындағы шалмаларынан басқа ештеңелері жоқ, бұлар «іші залым, сырты абыз, іші арамдар» ғана екендігі – бәрі де тауып айтылған, дұрыс айтылған сипаттар емес пе? Осы сөздердің ешбір өтірігі жоқ қой. Қазақ халқын ғасырлар бойы қараңғылықта тұтқан, ғылымнан, өнерден аулақ ұстаған қазақтың надан ханымен, байымен қосылып ап, елді сүліктей сорған, еңбекшілердің көзін бояп, жанын азғырып, малын талаған жексұрын сұмырайлар осы молда-ишандар емес пе еді? Бертін қазақ даласын орыс патшасы билегенде, қазақ халқын: «Ақ патшаға намаз қылыңдар, не айтса да, не қылса да көне беріңдер», – деп қазақты жасытқан әзәзіл сұмдардың тағы бірі осы молда-ишандар емес пе еді? «Басында сәлде, қолында таспиғы бар, іші арам, залым, сырты абыз» молда-ишандар төңкеріс заманында да не істемеді? Сөзі жалған, өзі арам, бұзық екендігін тағы көрсетпеді ме? Қазақ

еңбекшілерінің надандығын, аңқаулығын пайдаланып, алдап-жегені былай тұрсын, тіпті бірінші рет қазақ халқының қолын теңдікке жеткізіп отырған пролетариат төңкерісіне де қазақ еңбекшілерін қарсы көтеруге әрекет етпеді ме? Осы құзғындардың азды-көпті жұрнағы әлі де бар ғой. Молда-ишандардың зұлымдығын, өтірік сопылығын Абайдан бұрын ашып айтқан ешкім жоқ. Бірен-сараны болса да, Абайдай айтқан жоқ.

Абайдың өлеңдерінде арын, жанын сатқан атқа мінер, ыржаң-қылжаңмен жалқау жігіт, тілмаш, адвокат, переводчикті (оязға) мұрат қылған интернаттағы оқушылар жайында да бірысыпыра сын сөздер айтылған. Абайдың:

Интернатта оқып жүр,
Талай қазақ баласы.
Орыс тілі, жазуы,
Білсем деген таласы.
Прошение жазуға
Тырысар келсе шамасы.
Ойында жоқ бірінің
Салтыков пен Толстой,
Иә тілмаш, иә адвокат,
«Болсам» деген бәрінде ой, –

дегендері өтірік пе?

Қызмет қылма оязға,
Жанбай жатып сөнуге!
Қалай сабыр қыларсың,
Жазықсыз, күнде сөуге.

Қазақ оқушыларының көбінде осы мінез, осы сипат бар емес пе? Орыстың тілін, жазуын білдім деп, аңқау елді қан жылатқандардың бірі осы ояз переводчиктері, болыс тілмаштары, закончик адвокаттары, жалтырауық, оқалы әписерлері емес пе еді? Абай осыларды да көрді. Өзі білімге шақырып, қазақ еліне оқы, өнер тап деп отырып, қазақ оқығандарының жексұрын сипаттарын көре білгені – бұл да Абайдың реалистігін, қырағылығын көрсетеді.

Жоғарыда біз Абай заманын сөз қылғанда, қазақ даласында феодализм мен капитализмнің ыңғайласып, келіскенін айттық. Феодализм мен капитализм біріне-бірі дем берді, бірін-бірі то-

лықтырды дедік. Осы тұрмысты Абай да өз өлеңдерінде суреттей білді. Абайдың «Егін сал, сауда жүргіз, түзден мал ізде, қол өнерін үйрен, оқу-өнер тап» дегендері қазақ даласындағы капиталшылық тұрмыстың айнасы, суреті болса, Абайдың «Өсімге қол жайды, тай алып серкешке» дегені, жа болмаса қазақ байының кедейге «бір жілік пен бір аяқ саумалын беріп, дереу оны жұмсайды бір жұмысқа» дегендері қазақ даласындағы феодалдық тұрмыстың белгілері еді. Шынында да Абай тұсында серке беріп, тай алатын, қозы беріп қой алатын, тайынша беріп өгіз алатын, тиын беріп теңге алатын өсімқор, «сотқар» қазақ байлары аз ба еді?

Сұрап берген бір аяқ қымызын бұлдап, маңайындағы қоңсы-қолаңдарды, кедей ағайындарын тегін жұмысына салып қоятын байлар да аз ба еді? Кедейлерге сауын, ат майын беріп те өзіне құл қылып, кедейлерді жалақысыз жұмысына салып, салпақ-татып қоятын байлар көп еді ғой! Абай осыларды да көрді.

Сөз жоқ, Абайдың қазақ даласындағы осы сықылды ескіліктерді де, жаңалықты да, елді қан қақсатқан аш би, паракор болыс, қу старшын, законшік оқығандарды да көргені, әрине, Абайдың қырағылығына, реалист ақын екендігіне байланысты. Абай сықылды күшті, талантты ақын қазақ елін түзетем деп отырып, бұларды көрмесіне, айтпасына лажды жоқ еді. Көңілі ояу, көзі ашық, әлеумет адамы болып отырып қазақтың «баспақ», «сотқар» байын, арам молдасын, «аш» биін, жебір болысын, қу старшынын, законшік оқығанын, берекесі кеткен алты ауыз елін көрмеске мүмкін емес еді. Өйткені бұлардың сөздері де, істері де жұртқа түгел аян еді. Әсіресе Абай сықылды өз қолымен ұстаған, көзімен көріп қанған қазақ ақынына анық еді.

Біз бүгін Абайдың атын көтеріп, қадірлесек, Абайдың осы өз тұсындағы көргенін, білгенін өткір тілмен жасырмай, жасқанбай айта білгендігіне сүйеніп қадірлейміз. Абайдың осы реалистігін, өз тұсының айнасы, көзі ашық үлгілі баласы болғанын көріп қадірлейміз.

Алайда, сындықтың сыны бар, реалистің реалисі бар. Абайдың реализмі, сындығы қай реализм, қай сындық? Мұны да ашып алу керек. Әйтпесе, Абайды түгел білмеген боламыз.

Қазақ ұлтшылдары (Әлихан, Ахмет, Міржақыптар) Абайға «құл» болды. Абай шынды айтты – Абайшыл боламыз десті.

Төңкерістен кейін Семей оқығандары (ұлтшылдары) Абай туын көтеріп, журнал да шығарды. Абайды үлгі қылды. Осы «абайшылдықтың» тап сыры қайдан шықты? Мұның таптық сыры – Абайдың бай ақыны екендігінде, Абайдың шындығы, реализмі, бай шындығы, бай реализмі екендігінде еді. Абай қанша реалист болып, шындықты айтам десе де, оның шындығы қанаты қысқа, өзі тар бай шындығы еді. Абайдың би, болыс, старшын, молдаларды боқтағандағы ерлігі, түптеп келгенде, қотан басындағы ғана ерлік еді. Абайдың бұларға айтқанының бәрі де, шындап келгенде, тек наз еді, «Абайдың өкпесі» еді. Абайдың «баспақ», «сотқар», надан байды сөккенін алыңыз. Абай байдың бәрін сөкпеді, байшылдыққа да қарсы емес. Қайта екі сөзінің бірінде баю керек, әулие-сақабалар да бай болған дейді. Абайдың тілейтін арманы – жақсы бай, өнерлі, епті бай. Көптеп егін салатын, үлкен сауда жүргізетін, орысша оқыған, дінге жақсы түсінген – міне, осындай бай. Бай осындай болса, Абай ойынша, заман түзелер еді, қазақ елі жетілер еді. Абай қазақ байын сынағанда, осы оймен ғана сынайды. Жаман байды «жақсы» бай қылам деп қана сынайды. Абайда басқа ой жоқ. Басқа арман да жоқ. Сондықтан Абайдың шындығы байды сынауы да көзі ашық, епті байдың шындығынан, сынынан аспайды. Абай байшылдықты сынамайды, надан баспақ байды ғана сынайды. Тап көзімен қарағанда, бұлардың бір-бірінен түк айырмасы жоқ – екеуі де бір таптың баласы, екеуі де қалың қара халықты жейді, еседі, алдайды. Өйтпеске лажы жоқ. Еңбекшілерді жемесе, алдамаса, арбамаса, бұлар байымас еді – бұлардың Абай айтқан жаман мінездері қара басының жамандығынан емес, байшылдығында еді. Бай болып отырып, елді алдамасқа, жемеске болмайды. Бұл – бай тұрмысының заңы. Абай мұны ұқпады, ұққысы келмеді. Абай байшылдықты арман қылды, тек надан, «сотқар» байды ғана сынайды. Сондықтан Абайдың шындығы (реализмі) бай шындығы ғана болды, толық шындық – терең шындық болмады.

Абайдың аш биі, жебір болыс, қу старшындарды сынағаны да осындай ұшқары, үстірт сын еді. Абай би, болыстыққа қарсы емес. Абай би, болыс, старшындар пара алмасын, елді әрекетке салмасын, халыққа адал қызмет қылсын дейді. Сондағы Абайдың айтар адал қызметі не? Орыс төресін ренжітпе, орыс зако-

нын дұрыс орында, пара алма! Міне, Абай шындығының бай шындығы екеніне бұл да толық дәлел. Абай:

Орыс теріс айтпайды,
Жаман бол деп оларды.
Қисық болса закон бар,
Сөдіеге беруге, –

дейді. Абайдың айтуынша, орыстың законы (патша заңын айтып отыр) тура, төресі (патша шенеуніктері) әділ! Осының өзі-ақ Абайдың орыс патшасымен келіскен қазақ байының тілегінен аса алмағандығын, Абай шындығының осы бай шындығы екенін анықтамай ма? Орыстың (патша, байлары билегенде) законы тұрғанда, қазақ байы үстемдік құрғанда, болыстық, биліктің парасыз болмайтындығын Абай ұқпады. Абай бай табының ақыны болып отырғанда, қанша қырағы, қанша реалист болса да, ұға да алмас еді.

Абайдың молда-ишандарды сынағаны да осы тәрізді. Абай мұнда да молдалыққа қарсы емес. Абайдың тілейтіні – өтірік айтпайтын шыншыл молда. Молда болып отырып өтірік айтпауға болмайтынын, молдалық пен өтірік бір атаның баласы екенін Абай білмейді. Білгісі де келмейді. Абайдың молданы сынағаны – «Малқұмар, көңілі бек соқыр, бүркіттен кем емес жем жесі» дегені – осы молдалықтан шығатын сипат еді. Молдалық құрып отырып, басқаша болуға мүмкін де емес еді. Молдалықтың өзі осы малқұмарлықтан, елді жеушіліктен туған. Ақын Абай бай ақыны болғандықтан, мұндай мәселелерге тереңдемейді. Жамандықтың түбіне, негізгі себептеріне көз жібермеді. Дүниеге, тұрмысқа бай көзімен қарап отырғанда, көруге де мүмкін емес еді. Қысқасы, Абайдың қай мәселе жөніндегі сынын алсаңыз да осы байшылдығын, үстірт сын екенін көресіз. Абай тұсындағы көзі көрген байының, би болысының, молда ишандарының сөлекет, қиянат істеуін көрді, сол сыртқа шығып тұрған жексұрын мінездерін білді, бірақ осылардың түпкі себебін, қайдан қандай тұрмыста болатынын ұқпады, білмеді. Бұған кінәлі, әрине, Абайдың байшылдығы, өз табынан асып кете алмағандығы.

ТҮСІНІКТЕР

Жұмабаев Ғ. Абайдың реализмі. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Тоғжанов Ғ. Абай. – Қазан, 1935. – 55-66-беттер; Абай институтының вебсайты.

Машанов А. Абай үшкілі. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Машанов А. Әл-Фараби және Абай. – Алматы, 1994. – 118-138-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қаратаев М. Пушкин мен Абай. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қаратаев М. Пушкин мен Абай / М. Қаратаев Туған әдебиет туралы ойлар. – Алматы, 1958. – 112-121-беттер; Абай институтының вебсайты.

Дүйсенбаев Ы. Абай Құнанбайұлы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Дүйсенбаев Ы. Абай Құнанбаев / Ы. Дүйсенбаев Ғасырлар сыры. – Алматы, 1970. – 84-137-беттер; Абай институтының вебсайты.

Кенжебаев Б. Абай шығармаларының соңғы басылуы туралы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: // Социалистік Қазақстан. – 1955. – 29 май (№26 (9708)); Абай институтының вебсайты.

Нұртазин Т. Абай және әдеби жастар. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Нұртазин Т. Шеберлік туралы ойлар. – Алматы, 1968. – 141-148-беттер; Абай институтының вебсайты.

Сүйіншәлиев Х. Абай Құнанбаев (1845-1904). Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Сүйіншәлиев Х. Қазақ әдебиетінің тарихы: оқулық. – Алматы, 2006. – 836-887-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қирабаев С. Абайтанудың кезекті міндеттері туралы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қирабаев С. Көп томдық шығармалар жинағы. – Алматы: Қазығұрт, 2007. – 5-т. – 30-42-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қабдолов З. Абайдың бір өлеңі. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қабдолов З. Көзқарас: талдаулар мен толғаулар. – Алматы: Рауан, 1996. – 5-9-беттер; Абай институтының вебсайты.

Кәкішев Т. Асылдың сынығы. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Кәкішев Т. Көп томдық шығармалар жинағы / Тұрсынбек Кәкішев. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2013. – 5-т. – 134-153-беттер.

Бердібаев Р. Ұлылыққа жартыкеш түсінік жүрмейді. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Бердібай Р. Ел боламыз десек... – Алматы: ЖППС «Қазақстан» баспа үйі, 2000. – 232-237-беттер; Абай институтының вебсайты.

Қасқабасов С. Абай және фольклор. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Қасқабасов С. Абай және фольклор. – Алматы: Білім, 1995. – 64 бет; Абай институтының вебсайты.

Жиреншин Ө. Ақындық мәдениеті. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Жиреншин Ө. Ақындық мәдениеті. Кітапта: Жиреншин Ө. Абай және орыстың ұлы революцияшыл демократтары. – Алматы: Қазақ мемлекет баспасы, 1959. – 144-158 беттер; Абай институтының вебсайты.

Бейсенбаев М. Абай туралы тың деректер. Баспасөз бетінде жарияланған. Мәтін мына басылым бойынша берілді: Бейсенбаев М. Абай және оның заманы (Абай ізімен): әдеби-сын мақалалар мен жаңа деректер. – Алматы: Жазушы, 1988. – 8-18 беттер; Абай институтының вебсайты.

МАЗМҰНЫ

Тоғжанов Ғ. АБАЙДЫҢ РЕАЛИЗМІ	3
Машанов А. АБАЙ ҮШКІЛІ	12
Қаратаев М. ПУШКИН МЕН АБАЙ	37
Дүйсенбаев Ы. АБАЙ ҚҰНАНБАЙҰЛЫ	47
Кенжебаев Б. АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ СОҢҒЫ БАСЫЛУЫ ТУРАЛЫ	110
Нұртазин Т. АБАЙ ЖӘНЕ ӘДЕБИ ЖАСТАР	118
Сүйіншілиев Х. АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ (1845-1904)	127
Қирабаев С. АБАЙТАНУДЫҢ КЕЗЕКТЕГІ МІНДЕТТЕРІ ТУРАЛЫ	188
Қабдолов З. АБАЙДЫҢ БІР ӨЛЕҢІ	202
Кәкішев Т. АСЫЛДЫҢ СЫНЫҒЫ	206
Бердібаев Р. ҰЛЫЛЫҚҚА ЖАРТЫКЕШ ТҮСІНІК ЖҮРМЕЙДІ	225
Қасқабасов С. АБАЙ ЖӘНЕ ФОЛЬКЛОР	232
Жиреншин Ә. АҚЫНДЫҚ МӘДЕНИЕТІ	269
Бейсенбаев М. АБАЙ ТУРАЛЫ ТЫҢ ДЕРЕКТЕР	285
ТҮСІНІКТЕР	295

Оқу басылымы

АБАЙТАНУ
ТАҢДАМАЛЫ ЕҢБЕКТЕР

XI том

Редакторы *К. Мухадиева*
Компьютерде беттеген және
мұқабасын безендірген *Ұ. Әбдіқайымова*

ИБ№10468

Басуға 03.03.2017 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 $\frac{1}{16}$.
Көлемі 18,7 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылым. Тапсырыс №6144.

Таралымы 50 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.